

Погорецький Микола Анатолійович – доктор юридичних наук, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Київського національного університету внутрішніх справ,

Волков Дмитро Васильович – заступник начальника управління внутрішньої безпеки в АР Крим Служби внутрішньої безпеки ГУБОЗ МВС України

Корупція і хабарництво на заочній формі навчання навчальних закладів МВС України та заходи протидії їм

У статті розглядаються причини та умови корупції і хабарництва в навчальних закладах МВС України та пропонуються заходи протидії цим явищам.

Ключові слова: корупція, хабарництво, заочна форма навчання, навчальні заклади МВС України, заходи протидії корупції і хабарництву.

Розбудова правової демократичної держави передбачає підготовку професійних та високоморальних кадрів для правоохоронних органів і, перш за все, для органів внутрішніх справ, до компетенції яких відноситься найбільший обсяг повноважень у сфері правозастосовної діяльності: адміністративної, оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної, зважаючи на те, що усі ці види діяльності в тій чи іншій мірі зачіпають права та свободи людини, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека якої відповідно до ст. 3 Конституції України визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Разом з тим, за даними міжнародних організацій, Україна посідає провідне місце за станом корумпованості, в тому числі й правоохоронних та судових органів. Причому її рівень за останні роки в Україні стрімко зростає. Так, якщо за результатами дослідження впливової міжнародної правозахисної організації Transparency International Україна у 2007 році посіла 118 місце з 180-ти в рейтингу корумпованості поряд з такими країнами, як Малі, Малавія, Бенін, Сан-Томе та Принсіпе” [1], то вже у цьому році Transparency International оприлюднила черговий звіт щодо рівня корупції у світі “Барометр глобальної корупції – 2009”, в якому Україна посіла останню сходинку серед “нових незалежних країн”.

Дослідження, що презентує громадську думку щодо корупції, проводилося у 69 країнах з жовтня 2008 року до лютого 2009 року. В його рамках було опитано 73 тисячі 132 людини. Оцінки виставлялися за 5-бальною шкалою, де 1 бал – “найнижчий рівень”, а 5 – “найвищий”. Рівень корупції в Україні оцінили у 4,3 бали – це найбільший, тобто найгірший бал серед “нових незалежних країн” і всіх інших країн взагалі.

Найближче до України за рівнем корупції опинилися Боснія та Герцеговина – 4,2 бали, Хорватія – 4,1, Камерун, Болгарія та Румунія – 4 бали. “Найкраще” рівень

корупції оцінили у Сінгапурі – 2,2, Данії – 2,4, Фінляндії – 2,5, Кувейті – 2,5 та Голландії – 2,6.

В Україні найбільш корумпованими назвали державні установи – 28 %. Неефективною боротьбу української влади з корупцією вважають 73 % опитаних українці, ніякою – 19 % і 7 % – ефективною [2].

Отже, корупція та хабарництво в Україні виходять на новий рівень. Ці явища, безумовно, становлять значну загрозу національній безпеці і соціально-правовому розвитку держави, суспільству та окремій людині.

Відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, яку Україна підписала 11 грудня 2003 року (м. Меріда, Мексиканські Сполучені Штати) [3], Україна має проводити відповідні правові та організаційні заходи для подолання корупції. Виходячи з цього положення та враховуючи стан корупції в Україні, яка становить загрозу її національній безпеці, Президент України у 2006 році підписав Указ, яким затвердив Концепцію подолання корупції в Україні під назвою “На шляху до доброчесності” [4].

На сьогодні в Україні на антикорупційну тематику прийнято понад 70 нормативних документів, зокрема 12 законів, з яких 2 не набрали чинності, та 12 постанов Уряду (з них одна втратила чинність). Однак аналіз виконання цих документів свідчить про те, що всі вони не дозволили досягнути кінцевої мети – подолання корупції.

Більше того аналіз виконання антикорупційного законодавства свідчить про подальше поширення корупції в суспільстві. Ситуація ускладнюється тим, що корупціонерами стають не лише рядові чиновники та їхні безпосередні керівники, а й працівники правоохоронних органів. Разом з тим робота по протидії корупції та хабарництву в Україні ведеться на низькому рівні та потребує суттєвої модернізації.

Корупція і хабарництво у навчальних закладах не лише підривають авторитет навчальних закладів та роблять ці вузи не популярними і не престижними, а й руйнують саму систему освіти в Україні. Особливо ці соціально шкідливі явища є небезпечними у навчальних закладах МВС України, котрі готують фахівців, які повинні в умовах розбудови правової держави захищати ідеали законності, добра та справедливості, що можливо лише за умов їх високого професіоналізму та моральності й законслухняності. А таких якостей правоохоронці можуть набути лише у тих навчальних закладах, де створена атмосфера отримання якісних знань, панує чесність, справедливість, людяність і висока моральність, де основною метою навчального процесу є підготовка висококваліфікованих та високоморальних служителів Закону, які сповідують принципи правової демократичної держави, де вироблена непримиренність до корупції та хабарництва, яка впроваджується послідовно й наполегливо у життя науково-педагогічного колективу та студентства.

Разом з тим проведене нами дослідження свідчить про те, що далеко не всі і не в повній мірі навчальні заклади МВС України відповідають таким вимогам. В окремих із них мають місце випадки корупції та хабарництва, які нерідко покриваються керівництвом цих навчальних закладів, а для окремих із них корупція та хабарництво стають нормою життя, способом існування.

У цьому контексті Генеральний прокурор України О. І. Медведько слушно зазначив, що “Адміністрації навчальних закладів не завжди виконують вимоги законодавства щодо викриття випадків корупції та хабарництва і подальшої передачі відповідних матеріалів до правоохоронних органів. Навіть проведені громадськими організаціями неофіційні дослідження свідчать про те, що значна частина наших громадян сприймає хабар як нормальний спосіб позитивно вирішити питання. Але ж таке ставлення як до освіти, так і до правопорушення дуже негативно впливає на молодь, її свідомість. Таким чином, держава, витрачаючи кошти на навчання, в

деяких випадках отримує невідповідних спеціалістів, чий правовий нігілізм може дуже боляче вдарити по суспільних або економічних інтересах держави” [5].

Проблема корупції та хабарництва у навчальних закладах України існує впродовж десятиріч. Ураховуючи те, що в останні роки вона має тенденцію до посилення, протидія цьому негативному явищу залишається актуальною для правоохоронних органів України та потребує розробки рішучих й ефективних заходів упереджувального та припинювального характеру.

Не дивлячись на наукові дослідження різноманітних аспектів протидії корупції та хабарництву, що здійснювались провідними вченими та практиками [6–12], проблемі причин та умов цього явища у навчальних закладах МВС України недостатньо приділено уваги у наукових працях, тому метою цієї статті є висвітлення окремих аспектів причин та умов корупції і хабарництва у навчальних закладах системи МВС України.

Як свідчать результати проведеного нами дослідження навчальні заклади МВС України, не дивлячись на їх статус та специфіку діяльності, як основної інституції, що готує кадри для правоохоронних органів МВС України, не стали винятком у розповсюдженні корупції та хабарництва. Такі негативні прояви найчастіше зустрічаються під час вступної кампанії та в діяльності навчальних підрозділів заочної форми навчання.

При цьому слід зазначити, що запровадження нової незалежної форми тестування учнів, залучення до прийняття іспитів представників громадських організацій значно зменшило рівень корупції та хабарництва під час вступної кампанії, хоча він продовжує залишатися ще високим і потребує розробки правових і організаційних заходів щодо його зниження.

Щодо корупції та хабарництва у навчальних підрозділах заочної форми навчання, то вказані явища на сьогодні є особливо поширеними, що дискредитує цю форму підготовки фахівців для системи МВС України й актуалізує встановлення їх причин та умов, а також розробку ефективних заходів їх попередження, виявлення та припинення.

Корупція та хабарництво у навчальних підрозділах заочної форми навчання обумовлені багатьма чинниками. Вони характерні як для навчальних підрозділів підготовки працівників органів внутрішніх справ, так і цивільних осіб.

Щодо суб'єктивних та об'єктивних чинників, які обумовлюють розповсюдженість корупції та хабарництва у навчальних підрозділах заочної форми навчання навчальних закладів МВС України, то основними із них є такі.

У студентів заочної форми навчання є менше можливостей, ніж у курсантів, щодо відвідування сесій. Щільний графік роботи (як правило працівників ОВС України), відсутність можливості взяти додаткову відпустку в зв'язку з навчанням або небажання втратити прибуткову роботу студентами-заочниками, які працюють у комерційних структурах, не дають можливостей не лише відвідувати лекційні заняття, але й здавати поточну сесію. Так, більшість керівників установ, підприємств та організацій (це стосується, в першу чергу, ОВС України) учиняють усілякі перешкоди для надання відпустки студенту-заочнику для здачі сесії, або вимагають від них здати сесію достроково, хоча така вимога є порушенням чинного законодавства. В окремих випадках деякі керівники навіть погрожують втратою роботи студентом-заочником у разі взяття ним відпустки на здачу сесії.

Окрім того студенти-заочники, як правило, відносяться до працівників ОВС України рядового чи молодшого офіцерського складу або вільнонайманих, які отримують низьке грошове забезпечення чи низьку заробітну плату, що не забезпечує їм можливості отримувати якісну освіту, у тому числі й на заочній формі навчання.

Виходячи зі свого матеріального та службового стану, окремі з таких студентів-заочників приймають рішення “краще заплатити і отримати позитивні оцінки без відвідування особисто навчального закладу, оскільки так виходить дешевше”. Таку думку висловили 18 % опитуваних нами студентів-заочників – працівників органів внутрішніх справ України.

Недостатня мотивація отримання якісних професійних знань. Висока корумпованість правоохоронних органів призводить до того, що посади у багатьох випадках займаються не в залежності від професійних та моральних якостей відповідного працівника, а за особистою відданістю, родинністю, кумівством, земляцтвом, хабаром, у залежності від спроможності та бажання брати участь у корупційних схемах, брати та давати хабарі, отримувати результат у будь-який спосіб, у тому числі й зловживаючи своїм службовим становищем тощо.

Студенти заочної форми навчання менш зорієнтовані щодо діяльності навчального закладу МВС України. Окремі студенти не лише не знають структуру навчального закладу (наявність та розташування навчальних підрозділів, бібліотек), прізвища викладачів, а й навіть керівників курсу, факультету та методиста. Про це свідчать результати 16 % опитаних нами студентів-заочників. При цьому 12 % студентів-заочників відмовилися від анкетування.

Недостатньому рівню зорієнтованості щодо діяльності навчального закладу МВС України сприяє далека відстань від навчального закладу, що не дає можливостей мати зворотній зв'язок між студентом і начальником курсу, методистом. Результатом цього є те, що студенти заочної форми навчання:

- запізняються на сесію з поважних причин, або не знаючи про неї взагалі;
- здають залікові роботи (курсіві, контрольні) не вчасно, що призводить до не зарахування їх та впливає на погіршення ставлення з боку викладача до студента, і як наслідок – нездачу заліку чи екзамену;
- не мають можливостей взяти, окрім читального залу, необхідної літератури для написання залікових робіт, оскільки більшість з них проживає в інших регіонах, де спеціалізовані бібліотечні фонди відсутні, або є застарілими;
- не мають можливості користуватися сучасними комп'ютерними системами через їх відсутність та нерозробленість сучасних методик дистанційної форми навчання;
- не знають порядку та відповідальних осіб, до яких можна звернутися за вирішенням питань, що виникають під час сесії (перездача предметів, заліків чи курсових, контрольних, практичних робіт тощо);
- не знають порядку та посадових осіб, яким можна поскаржитись на неправомірні дії з боку викладачів або керівництва курсу, факультету та ін.

Студенти заочної форми навчання отримують нижчий рівень знань. Саме низький рівень отриманих знань студентами заочної форми навчання є основою корупції та хабарництва, що пов'язано з такими основними причинами:

- відсутність можливостей (важка і напружена праця, щільний графік роботи тощо) та небажання студента вивчати ту чи іншу навчальну дисципліну, а також упевненість у тому, що оцінку чи залік можна отримати за гроші чи за іншу винагороду чи послугу методисту, викладачу, декану чи іншим особам, які можуть сприяти здачі іспиту, заліку, захисту курсової чи дипломної роботи тощо;
- незабезпеченість студентів відповідною літературою і методичними матеріалами за предметами, які викладаються, що негативно впливає на якість підготовки курсових, контрольних, практичних робіт, підготовки до практичних, семінарських занять, заліків та екзаменів;
- неналежне ставлення викладачів до викладання навчального матеріалу під час лекційних, семінарських, індивідуальних занять, консультацій тощо;

– низький рівень викладання навчальної дисципліни безпосередньо викладачами, які не завжди знають предмет на достатньому рівні та володіють сучасною методикою його викладання, що нерідко призводить до формального проведення занять, або взагалі до уникнення від їх проведення.

Низький рівень знань студентів та відсутність у них мотивації до отримання таких знань провокує викладачів до вчинення корупційних дій та хабарництва. Слід зазначити, що психологічне ставлення окремих викладачів до “заочників” як до потенційних давальників хабарів – це історично обумовлене явище. Окремі викладачі “заочку” називають “годувальницею”. З метою примушування студентів до дачі хабара викладачами вчиняються такі дії.

Окремі викладачі ставлять дуже високі вимоги до викладання свого предмету, заздалегідь знаючи, що студенти об’єктивно не мають змоги оволодіти навчальною дисципліною на достатньому рівні із-за недостатності відведеного часу для цього, відсутності навчально-методичного матеріалу тощо. Прикладом цього є те, що в одному з вузів для предмета, який викладається для студентів-заочників, відведено всього лише дві лекції та два семінарських заняття, в той час, коли курсанти вказаний предмет вивчають упродовж 36 годин. Таким чином, студенти-заочники не в змозі опанувати весь курс на достатньому рівні, чим створюється об’єктивна ситуація для отримання хабара недобросовісним викладачем під час здачі заліку чи екзамену. Однією з причин цього є відсутність науково обґрунтованих та затверджених належним чином програм з відповідних навчальних курсів, які б відповідали сучасним методикам їх викладання.

Непоодинокі випадки, коли викладачі не допускають до складання предмета студента-заочника, в якого контрольна чи курсова робота виконана на неналежному рівні. При цьому для усунення недоліків дається такий термін, упродовж якого вони не можуть бути усунені із-за відсутності засобів набрання тексту та його друку, необхідної літератури тощо.

В окремих випадках, деякі викладачі навмисно не проводять заняття належним чином, знаючи вже наперед кількість студентів-заочників, які є потенційними давальниками хабарів при захисті курсових, залікових робіт, екзаменів тощо.

Відсутність належного контролю з боку окремих керівників курсів, факультетів та інститутів заочної форми навчання за навчальним процесом під час чергових сесій. Вказане проявляється у відсутності належного контролю за:

- відвідуваннями лекційних та семінарських занять;
- перевіркою сутності викладання викладачами лекційного матеріалу;
- студентами, які з неповажних причин не відвідують заняття або здають сесію достроково без поважних причин.

Це пояснюється, на наш погляд, тим, що професорсько-викладацький склад, а також керівники структурних підрозділів навчальних закладів нерідко призначаються на посади з порушенням вимог чинного законодавства (поза конкурсом, без наявності відповідних даних для заняття певної посади тощо. Так, в ході дослідження нами виявлено низку начальників кафедр, професорів кафедр, які навіть не мають наукового ступеню кандидата юридичних наук та відповідного науково-педагогічного стажу, а також низку випадків, коли окремі начальники кафедр, факультетів, інститутів, проректори призначались на посади поза конкурсом та без встановлених законодавством відповідних даних для заняття таких посад.

Недостатнє фінансування навчальних закладів МВС України. Недостатнє фінансування негативно впливає на моральний та психологічний стан професорсько-викладацького складу у навчальних закладах МВС України. Вказане набуває особливої актуальності під час фінансової кризи, що охопила нашу державу. Значне знецінення гривні призвело до значного погіршення соціального стану працівників

органів внутрішніх справ, що стає додатковою причиною для відшукування інших шляхів поповнення сімейного бюджету, в тому числі й незаконних.

Низький рівень морально-психологічних якостей окремих працівників органів внутрішніх справ України. Низький рівень морально-психологічних та ціннісно-орієнтаційних якостей, недостатня профілактично-виховна та роз'яснювальна робота серед постійного і перемінного складу сприяє поширенню корупції та хабарництва в навчальних закладах МВС України. Окремі співробітники можуть характеризуватися заздрощами: студент заочної форми навчання багато заробляє і хоче отримати знання, а з іншого – низький рівень заробітної плати у викладача – працівника органів внутрішніх справ України.

Отже, всі зловживання у навчальному процесі на заочній формі навчання можна розподілити на дві основні групи.

Перша група зловживань пов'язана з відвідуванням занять та виконанням передбачених форм контролю (написання контрольних та курсових робіт, складання заліків, іспитів тощо).

Друга група пов'язана з об'єктивністю оцінювання студентів-заочників та виставлення завищених оцінок з мотивів співчуття, бажання виконати прохання колеги, вказівки керівництва, а також через корупцію та хабарництво.

З метою протидії корупції та хабарництву у відділеннях заочної форми навчання навчальних закладів МВС України пропонується:

- забезпечити функціонування “анонімних поштових скриньок”, “телефонів довіри та гарячої лінії” у вказаних навчальних підрозділах з оприлюдненням їх номерів, через які можна надавати інформацію про негативні факти в діяльності навчального закладу, висловлювати пропозиції покращення роботи, особливо в період проведення конкурсних випробовувань;

- за результатами чергових сесій проводити постійні анонімні анкетування студентів з обов'язковим зазначенням питань, які дають змогу викривати корупціонерів та хабарників;

- створити з числа найдосвідченіших працівників навчального закладу групи для перевірки отриманої інформації про корупцію та хабарництво з обов'язковим залученням до складу цієї групи працівників підрозділів внутрішньої безпеки ГУБОЗ МВС України;

- розробити та впровадити вибіркового моніторинг знань студентів заочної форми навчання;

- проводити на постійній основі індивідуальні співбесіди з особами, які беруть участь в організації та здійсненні навчального процесу в підрозділах заочної форми навчання щодо недопустимості неділових стосунків зі студентами та слухачами;

- посилити оперативне супроводження сесій на заочній формі навчання, наділивши відповідними повноваженнями підрозділи внутрішньої безпеки ГУБОЗ МВС України;

- посилити підбір викладачів за професійними та моральними якостями для прийняття заліків та екзаменів на заочній формі навчання, посилити контроль з боку керівництва за здійсненням ними своїх обов'язків;

- ввести конкурс на заняття професорсько-викладацьких та керівних посад у навчальних закладах МВС України, як це передбачено чинним законодавством про освіту.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що встановлені нами причини та умови корупції і хабарництва у вищих навчальних закладах МВС України, а також реалізація запропонованих нами заходів протидії їм сприятимуть, на нашу думку, суттєвому їх зниженню.

Список використаних джерел

1. *Доповідь* Transparency International про стан корупції у світі за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www.transparency.org/content>.
2. *Звіт* Transparency International щодо рівня корупції у світі “Барометр глобальної корупції – 2009” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www.ПРАВДА.com.ua>.
3. *Офіційний* переклад Конвенції ООН проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.rada.gov.ua>>.
4. *Указ* Президента України Про Концепцію подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>>.
5. *Протидія* хабарництву і корупції у навчальних закладах. *Голос України* від 18.07.2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.golos.com.ua/article/1216298347.html>>.
6. *Бучко М.Б.* Суспільна небезпека хабарництва та шляхи боротьби з ним // *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. – 2003. – Вип. № 1. – С. 34–42.
7. *Василинчук В.І., Бондаренко А.А.* Попередження хабарництва підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю // *Науковий вісник НАВСУ*. – 2004. – С. 150–156.
8. *Дудоров О.О.* Проблемні питання кримінальної відповідальності за одержання хабара: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.08) // *Київський ун-т ім. Т. Шевченка*. – К., 1994. – 23 с.
9. *Лукомський В.С.* Кримінальна відповідальність за дачу хабара та посередництво в хабарництві: Автореф. дис.... канд. юрид. наук (12.00.08) // *Національна академія наук України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького*. – К., 1996. – 28 с.
10. *Мельник М.І.* Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: Монографія. – К., Атіка, 2001. – 304 с.
11. *Мишко Я.Є.* Методика розслідування хабарництва: Автореф. дис.... канд. юрид. наук (12.00.09) // *Нац. юрид. акад. України. ім. Ярослава Мудрого*. – Харків, 2005. – 20 с.
12. *Шалгунова С.А.* Кримінально-правові та кримінологічні заходи попередження хабарництва серед співробітників органів внутрішніх справ: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.08) // *Нац. акад. внутр. справ України*. – К., 1999. – 16 с.

В статье рассматриваются причины и условия коррупции и взяточничества в учебных заведениях МВД Украины и предлагаются меры по противодействию этим явлениям.

The article is dedicated to the examination of the causes and the conditions of corruption and bribery on the educational institutions of the MIA of Ukraine, the measures of their counteraction are proposed.

Стаття надійшла до редакції журналу 2 березня 2009 року.

© М.А. Погорецький, Д.В. Волков, 2009